

Володимир Пришляк

**Миргородський полковник Павло Апостол
(1727–1736)**

На прикладі історичної реконструкції маловідомої біографії миргородського полковника Павла Апостола — наймолодшого сина гетьмана у статті розглядається полковницький корпус козацького Гетьманату за часів Данила Апостола і Правління гетьманського уряду в другій чверті XVIII ст. Простежується дія інституту полковника як вищого урядника адміністративно-територіальної та військової одиниці в козацькій Україні. Окреслено його статус та місце у владній соціальній та політичній ієрархії Війська Запорозького. Ці аспекти показані у контексті поступового поглинення автономної козацької України новопосталою Російською імперією. У додатках публікується полковницький універсал про надання права на побудову млина сотнику. Другий документ — лист полковника-гетьманича до гетьмана-батька про відрядження козаків на спорудження оборонного комплексу — Української лінії.

Ключові слова: полковник, полкова старшина, гетьман, Військо Запорозьке, Гетьманат, Данило Апостол, Російська імперія, Українська лінія, російсько-турецька війна 1735–1739 рр.

This article is based on the example of the historical reconstruction of the not well-known biography of the Myrhorod Regiment colonel (polkovnyk) Pavlo Apostol, who was the youngest son of the Hetman the colonel corps of the Cossack Hetmanate at Danylo Apostol's and Rule of the Hetman government days in the second quarter of the 18th century is shown. The Institute of the Zaporozhian Host colonel as the high-ranking person of administrative, territorial and military unit of the Hetmanate is also being examined. It has traced the colonel's status and place in the imperious social and political hierarchy of the Zaporozhian Host. Those aspects are shown in the context of a gradual absorption of the autonomous Cossack Ukraine in the newly emerging Russian Empire. There are additions to the article — a colonel's universal about the grant of the right on the construction of a mill to a captain (sotnyk). The second published document is the letter of the colonel-hetman's son for the hetman-father about the direction of the Cossacks on the building of the defensive complex — the Ukrainian line.

Keywords: *colonel, regimental staff officers, hetman, Zaporozhian Host, Hetmanate, Danylo Apostol, Russian Empire, Ukrainian line, Russian-Turkish war 1735–1739.*

До вищої групи генеральної старшини «городової» України — Гетьманщини першої половини XVIII ст. цілком справедливо можна віднести десять полковників. Вони були повноправними носіями верховної влади на території своїх полків із широким колом повноважень, починаючи від мобілізації козаків і до використання земельного фонду¹. За своїм статусом та впливом на внутрішню політику у полках стояли фактично відразу після гетьмана-регіментаря. Маючи найбільшу повноту влади безпосередньо на місцях, полковники належали до вищого козацького генералітету десь на рівні генеральних обозного, суддів, писаря та підскарбія² й були своєрідною проміжною ланкою між вищою та нижчою групами козацької старшини у владній ієрархії Війська Запорозького.

Полк становив середню, основну ланку трьохярусної адміністративно-територіальної структури Гетьманату. Полковник за статусом на місці був гетьманом у мініатюрі, а деякі полковники, зокрема, Данило Апостол за гетьманування Івана Скоропадського, за впливовістю й авторитетом цілком спроможні були позмагатись з володарем гетьманської булави. У першій половині XVIII ст. полкові козаки мали право обирати свого полковника чи сотника з-поміж трьох «людей добрых и вѣрных, ни в чем не неподозрительных», з точки зору російської влади, кандидатів. Однак, згідно імператорського указу від 22 січня 1715 р. «Про вибір полкової старшини й нечинення кривд простому народу», царський уряд остаточно призначав і затверджував кандидата на полковництво (як правило, засновуючись на поданих гетьманом списках)³.

Ще на початку XVIII ст. ціла низка рад, що дораджували полковникові, фактично припинила своє існування. Полкова рада відповідала ранньому періодові прямої демократії, коли козаки збиралися для обрання своїх керівників і вирішення загальних питань. До іншого типу ради — ради полкової старшини — входили тільки полковник, полкова старшина й полкова знать. У XVIII ст. фактична влада була в руках полковника і полкової старшини, тобто полкового обозного, другого за чином, полкового судді, полкового писаря, полкового осавула і полкового хорунжого. Час від часу вони зби-

¹ Смолій В., Степанков В. Інститут влади в політичній системі України (середина — друга половина XVII ст.). — К., 2014. — С. 66.

² Горобець В. М. Полковник Війська Запорозького та його влада // Укр. іст. журн. — 2014. — № 4. — С. 50.

³ Слабченко М.Е. Малорусский полк в административном отношении (Историко-юридический очерк). — Одесса, 1909. — С. 55–56; Горобець В.М. Право вільної елекції полковника Війська Запорозького: козацькі традиції у випробуванні імперськими новаціями // Укр. іст. журн. — 2015. — № 5. — С. 79.

ралися разом з полковником, вирішували судово-адміністративні справи, земельні суперечки, приймали постанови про податки і перепис населення. З утворенням полкових канцелярій у XVIII ст. уся полкова адміністрація перетворилася на частину сталої бюрократії.

На важливе місце полковницького корпусу в житті козацького Гетьманату вказують універсали гетьмана Д. Апостола від 8 лютого 1728 р. генеральній старшині та полковникам. У документах йшлося про доручення їм управління Генеральною військовою канцелярією та судом на час від'їзду гетьмана до Москви⁴.

Миргородський полк, як і сусідні Лубенський та Полтавський, традиційно належали до так званих «південних» полків Гетьманщини⁵. За доби Данила Апостола до складу Миргородського полку входило 15 сотень, а саме: полкова Миргородська, Білоцерківська, Богацька (Багачанська), Владівська, Говтвянська, Городиська, Кременцуцька, Омельницька, Остаповська (Остап'євська), Потоцька, Сорочинська, Уцтивицька (Устивицька або Уставицька), Хорольська, Шишацька, Яресківська. Полк був третім за чисельністю після сусіднього Полтавського.

Станом на 1723 р. Миргородський полк на чолі з полковником Данилом Апостолом налічував 454 піших і 4386 кінних козаків, 3250 заможних і середняків та 1527 убогих і злиденних посполитих⁶. За ревізією 1729 р. у полку лише чоловічого населення було 17154 особи, з них — 4777 козаків і 12377 посполитих та підсусідків⁷. У 1732 р., наприклад, у Миргородському полку на чолі з гетьманичем присягнули на вірність імператриці 4483 особи⁸.

Адміністративно-територіальні кордони Миргородського та Полтавського полків, до речі, розмежовувалися згідно універсалу гетьмана Д. Апостола від 26 березня 1728 р.⁹ Другий універсал у справі розмежування ґрунтів між цими двома полками гетьман підписав у Глухові 19 травня 1731 р.¹⁰ Про те,

⁴ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАК України). — Ф. 51: Генеральна військова канцелярія. — Оп. 3. — Спр. 2631. — Арк. 2, 3.

⁵ *Вирський Д.* «Українне місто»: Кременчук від заснування до 1764 р. — К., 2004. — С. 282.

⁶ Компут всего полку Миргородского старшины полковой, значкового товариства, старшины сотенной, атамана и рядовых козаков зрєведованых року 1723 // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. (далі — НБУВ. ІР.). — Ф. І: Збірка О. Лазарєвського. — № 54479. — Арк. 6 зв.; опубл.: *Швидько Г.К.* Компут і ревізія Миргородського полку 1723 р. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 17.

⁷ *Астряб М.Г.* Население Малороссии по ревизиям 1729 и 1764 гг. // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Полтава, 1912. — Вып. IX — С. 61.

⁸ Российский государственный архив древних актов (далі — РГАДА). — Ф. 248. — Оп. 103. — Д. 8250. — Л. 249; опубл.: *Присяга Миргородського полку 1732 року / опрацював Д. Вирський і Р. Москаленко.* — К., 2011. — С. 4, 19.

⁹ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 1. — Спр. 58. — Арк. 1.

¹⁰ Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького (далі — НМЛ), відділ рукописної та стародрукованої книги. — Козацькі грамоти. — Рк. 2708. — Арк. 1–1 зв.

що «обидили полку Миргородского полчан» Остапівської сотні решетилівські та келебердянські сотняни Полтавського полку, які часто приорювали собі їхні ґрунти, незважаючи на межові знаки між полками, повідомляв гетьману «милий син наш пан Павло Апостол, полковник миргородський»¹¹. Примітно, що після 1732 р., а особливо після Белградського миру 1739 р., коли «Задніпрські місця» увійшли до Російської імперії, лівобережні Миргородський і Полтавський полки мали свої задніпровські сотні на правому березі, що межували із Бугогардівською і Кодацькою паланками Вольностей Війська Запорозького Низового¹².

Миргородський полк був свого роду «вотчинним» для родини Апостолів із молдовським (волоським) родоводом. Із нього вийшло загалом чотири полковники: Григорій Апостол (1666–1668), його брат — Павло, син Охріма, Апостол, який чверть віку очолював полк (попервах як хомутецький сотник у 1658 р.; наказний гетьман у 1659 р. і гадяцький полковник, 1671–1673; одночасно — миргородський, 1672–1676, 1676–1683)¹³; Данило Апостол (1683–1727¹⁴, гетьман у 1727–1734) та його наймолодший син, Павло Данилович Апостол (1727–1736).

Миргород ще за часів понад сорокалітнього полковництва Данила Апостола лише формально залишався полковим містом. Сорочинці — сотенне містечко однойменної Сорочинської сотні на правому березі р. Псел, що за 25 км від Миргорода на колишній «Вишневеччині», фактично перебрало на себе цю функцію, ставши неофіційним, але реальним полковим центром і родинною резиденцією Апостолів. Крім того, тут розміщувався головний осередок їхнього розгалуженого господарства. Через незручності офіційного розташування полкового уряду в Миргороді, передусім для полковника та його сімейства, головний вузол полкового адміністрування трохи змістили й перенесли до цього сотенного містечка¹⁵. Тому не дивно, що всі універсали і листи Павло Апостол, зрештою, як і його батько, надсилав здебільшого із Сорочинців. Відомо про пожежу 1714 р., під час якої вигоріла не лише

¹¹ Там само. — Арк. 1 зв.

¹² Яворницький Д. Збірник матеріалів до історії запорозьких козаків // Яворницький Д. Твори: У 20 т. — К.—Запоріжжя, 2004. — Т. 1. — Серія 1: Історія, краєзнавство, археологія. — № IX. — С. 77; № XIV. — С. 83.

¹³ Крупницький Б. Миргородський полковник Павло Апостол (1618–1678) // Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. — Прага, 1944. — Т. 5. — С. 42–46.

¹⁴ Пришляк В. Миргородський полковник Данило Апостол до і після Полтави // Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. — Полтава–Харків, 2009. — С. 299–310.

¹⁵ Миллер Г.Ф. Исторические сочинения о Малороссии и малороссиянах. — М., 1847. — С. 27; репринт. вид. — К., 2009. — С. 27; Арандаренко Н.И. Записки о Полтавской губернии. — Полтава, 1852. — Ч. III. — С. 197.

значна частина містечка, але й будинок полковника¹⁶. 1729 р. в містечку налічувалося 857 дворів¹⁷.

Данило Апостол дав імена двом своїм синам — середульшому і найменшому — на честь двох християнських апостолів. Наймолодший син Д. Апостола, названий в честь діда, — Павло Апостол через два дні після гетьманської елекції, 3 жовтня 1727 р. без виборів прийняв із рук батька майже спадкове полковництво — *“чин полковничества миргородского вручен”*¹⁸. З цього приводу в діаріуші Генеральної військової канцелярії під цим самим числом зафіксовано про те, що *“выданъ унѣверсаль Его млѣсти П̄ну ПавлѸ АпостолѸ на чинъ полковничества в полкъ Миргородскій”*¹⁹. *“И тога жъ сину гетманскому, Павлу Апостолу, на мѣстѣ отческом дано полковничество миргородское”*²⁰, — відзначив козацький літописець.

Відряджений до Глухова резидент, таємний радник і міністр Ф.В. Наумов як ще в жовтні 1727 р. після елекції, до речі, оголосив *«старшине и товариству Полку миргородского, что Ваше Императорское величество в оном миргородском полку на месцу моем всемилостивейше указали сину моему Павлу быть Полковником... и тот чин полковничества миргородского и вручен»*²¹. У «Короткому описі Малої Росії» також йшла мова про те, як у Глухові «волними голосами обрали гетмана Данила Апостола, полковника миргородского, в присутствии министр государева Наумова и даны ему также войсковие клейноты; синъ гетманский Павел Апостол учинен миргородским полковникомъ»²². Призначення було затверджено указом Сенату²³.

У жовтні 1728 р. за «указом монаршим з тайного верховного совета»²⁴ середульший син гетьмана — Петро Апостол «заочно» став лубенським полковником і утримував полковницький пернач аж до 1757 р. Влітку ж 1730 р.

¹⁶ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 210. — Арк. 32 зв.

¹⁷ Генеральное следствие о маестностях Миргородского полка / Под ред. В. Барвинского // Труды Полтавской ученой архивной комиссии. — Полтава, 1912. — Вып. IX. — С. 152.

¹⁸ РГАДА. — Ф. 248: Сенат и сенатские учреждения. — Оп. 29. — Д. 1793: Дела Правительствующего Сената по Малороссийской экспедиции с 1728 по 1738 г. — Л. 641 (у цьому документі йдеться про дату 8 жовтня 1727 р.).

¹⁹ НБУВ. ІР. — Ф. І: Збірка О. Лазаревського. — № 53762 (Лаз 13/1). — Арк. 140.

²⁰ Літопись Самовидца по новооткрытымъ спискамъ. — К., 1878. — С. 312.

²¹ РГАДА. — Ф. 248. — Оп. 29. — Д. 1793. — Л. 631.

²² Российская национальная библиотека, отдел рукописей. — Ф. IV. — № 811. — Л. 60; *Пришляк В.В.* Украинское гетманство в годы правления Даниила Апостола: обзор архивных коллекций документов и материалов Санкт-Петербурга // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* / Петербургские славянские и балканские исследования. — СПб., 2013. — № 2 (14). — С. 148.

²³ *Панащенко В.В.* Полкове управління в Україні (середина XVII–XVIII ст.). — К., 1997. — С. 12.

²⁴ Дневник генерального подскарбия Якова Марковича // Киевская старина. — 1894. — Т. XLV. — С. 258.

брати склали присягу в соборній Миколаївській церкві у Глухові²⁵. В одному з листів до гетьмана про це, власне, писав канцлер Г.І. Головкін: «*двум сыновьям его велено быть полковниками: Павлу — миргородским, Петру — лубенским*»²⁶. Обидва брати як полковники «Миргородській Павелъ Апостоль, Лубенській Петръ Апостоль» внесені до оригінального списку — «*виденїя*» генеральної старшини, полковників та бунчукових товаришів за 1730 р.²⁷

Замолоду з батьком, миргородським полковником Данилом Апостолом, в ході російсько-перської війни Павло брав участь у першому Дербентському низовому поході, де батько був наказним гетьманом. Як відзначав у листі його шурина-швагрю (у шлюбі з Параскевією Апостолівною) бунчуковий товариш Михайло Скоропадський, маршируючи 1722 р. з військом з цього походу між Сулаком і Астраханню в степу на Кубані, Павло Апостол взяв у полон татарина Андибая. Він вільно жив й прислужував у домі полковника аж до його загибелі 1736 р.²⁸

У гетьманському донесенні Петру II про віднову Батурина як резиденції від 14 травня 1729 р. після підпису полтавського полковника Василя Кочубея зазначено, що «*Полковникъ Миргородский Павелъ Апостоль, а в небитности его за слабостию здоровья по его велению писарь его полковой миргородский Петро Лѣскевичъ подписался*»²⁹.

15 липня 1730 р. Павло Апостол надав універсал богацькому сотникові Андрію Стефановичу-Москаленку на право побудови млина на р. Пслі: «*коло едно мѣчное ѳстроити; и млинъ вѣчными часи спокойне наслѣдственно владѣти*»³⁰ (див. *Документ № 1*). Після двох років сотникування (з 1716 р.)

²⁵ Архив внешней политики Российской империи Историко-документального департамента МИД Российской Федерации (далі — АВПРИ). — Ф. 124: Малороссийские дела. — Оп. 124/1. — 1727–1731 гг. — Д. 30. — Л. 47, 48–48 об.

²⁶ РГАДА. — Ф. 248. — Оп. 29. — Д. 1793. — Л. 641.

²⁷ Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Oddział rękopisów (далі — Biblioteka PAU i PAN w Krakowie). — Księgozbiór Krzyżanowskich w Czerpowodach. — Sygn. 269 (Krz.): Akta kozackie z lat 1596–1723/ — Str. 1; копія — Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДІАЛ України). — Ф. 309: НТШ. — Оп. 1. — Спр. 2496. — Арк. 1; опубл.: *Пришляк В.* Генеральна старшина за гетьмана Данила Апостола: обозний Яків Лизогуб // *Крізь століття: [студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя]*. — Львів, 2012. — (НТШ. Українознавча наукова бібліотека НТШ; ч. 33). — Додаток: [1730 р., Глухів]. Перелік генеральної старшини, полковників та бунчукових товаришів Гетьманщини. — С. 592.

²⁸ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 5104. — Арк. 15.

²⁹ РГАДА. — Ф. 248. — Д. 3568. — Л. 179; опубл.: *Пришляк В.* «Что за прежнихъ гетмановъ резиденція гетманская была в Батѳринѳ»: спроба віднови гетьманської столиці за Данила Апостола // *Сіверянський літопис*. — 2014. — № 6 (120). — С. 97.

³⁰ ЦДІАК України. — Ф. 102: Миргородська полкова канцелярія. — Оп. 1. — Спр. 3: Універсал полковника Павла Апостола богацькому сотникові А. Стефановичу про надання йому права на побудову млина на р. Пслі. — Арк. 1 (копія).

А. Стефанович ще у 1718 р. встиг отримати від Д. Апостола шість дворів у містечку Богачці, де мав два шинки й два хутори під Богачкою. Д. Яворницький зауважував, що у церковному архіві Свято-Преображенського храму в Сорочинцях зберігався «реєстр для пам'яті пану Андрію Стефановичу, 1728 року». У списку були вказані тогочасні ціни на різні продукти харчування: горілку, хліб, рибу, а також на інші предмети: крашенину*, козацьку одіж, церковне начиння та ін.³¹ У 1732 р. «сотник *Андрей Стефанов*»** разом зі своїм полковником Павлом Апостолом, полковою старшиною, сотнянами і своїм сином Йосипом, майбутнім богацьким сотником («*Иосиф Андріев син сотницький*»), складали присягу на вірність імператриці Анні Іоанівні³². Саме під орудою сотника Андрія Стефановича «засвіт встали козаченьки» Богацької сотні у трагічний Кримський похід 1735–1737 рр.³³

5 березня 1731 р. у Кременчуці миргородський полковник підписав універсал про забезпечення власівським сотником Михайлом Майбородою зі старшиною організації «послушенства» трьох осіб для потреб дому Марії Сахненко-Устимович, доньки колишнього миргородського полкового осавула часів полковництва Данила Апостола — Якова Апостола³⁴. У підданстві самого «пана полковника Миргородського Павла Апостола» у с. Нові Млини Полтавської першої сотні Полтавського полку перебувало 8 «*посполитых крайне убогих*»³⁵.

Полковники часто виконували обов'язки наказних гетьманів у військових походах та «лінійних роботах». За гетьманування Д. Апостола 20 тис. козаків і 10 тис. посполитих у 1731 р. були на спорудженні Української лінії

* Лощена, глянцева фарбована конопляна тканина саржевого переплетення або просте пофарбоване полотно, що зазвичай використовували на підбій верхнього одягу (*Славутич С.* Військовий костюм в Українській козацькій державі: уніформологічний словник. — К., 2012. — С. 114–115).

³¹ *Эварницький Д.И.* Преображенская церковь в м. Больших Сорочинцах, Полтавской губернии, где крестили Н.В. Гоголя // Исторический вестник. — 1902. — Т. LXXXVII (87). — Февраль. — С. 669.

** Свідоме чи несвідоме зросійщення українських прізвищ або їх правопис на російській копил, особливо після указу Петра II від 18 березня 1729 р. про обов'язковий переклад російською мовою усіх державних постанов і розпоряджень, ставало все більш звичною практикою для ділової документації Гетьманщини.

³² Присяга Миргородського полку 1732 року. — С. 19, 94.

³³ *Кривошея В.В.* Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — К., 2010. — С. 531.

³⁴ *Абросимова С.В.* Родина Сахно-Устимовичів в документах фамільного архіву // Микола Павлович Ковальський. Ad gloriam... Ad honores... Ad memorandum... / За ред. Г.К. Швидько. — Дніпропетровськ, 2007. — Додаток. — № 6: Універсал Миргородського полковника П. Апостола. Кременчук. 5.03.1731 р. — С. 346.

³⁵ В'їденіє полкового города Полтави 1732 году юля 16 // НБУВ. ІР. — Ф. І. — № 54335 (Лаз. 23). — Арк. 568.

під командою київського полковника Антонія Танського. У 1732 р. таку ж кількість відрядили їм на зміну під командуванням прилуцького полковника Гната Галагана, а у 1733 р. на “лінійну роботу” ходило 10 тис. козаків і 10 тис. посполитих під командою лубенського полковника Петра Апостола³⁶. Будівництво укріплень розтягнулося на ціле десятиліття. До робіт залучили близько 200 тис. осіб.

Згідно з універсалами гетьмана Д. Апостола від 4 травня, 24 червня, 22 липня 1731 р., коли відряджали Українську “лінію копати”, кількість козаків із загального числа у майже 11900 осіб за табелем у полку сягала 1071 чоловік³⁷. За гетьманським універсалом від 12 серпня того ж року сюди на місце відповідного числа козаків відрядили таку ж рівно кількість посполитих з Миргородського полку, а саме 1100 осіб³⁸.

17 грудня 1731 р. датується донесення миргородського полковника із Сорочинець про неможливість направити трьох козаків Кременчуцької сотні: Гаврила Безклинського, Івана Линникова, Гната Горобєєнка та одного — Олексія Мельниченка із Омельницької сотні Миргородського полку на спорудження Української лінії.

«Щирозичливий син»-полковник писав до «всемилостивішого отця і добродія»-гетьмана, що на «лінійні роботи» під орудою наказного гетьмана, київського полковника Антонія Танського двома виправами з Миргородського полку відкомандировано 7245 козаків, а також посполитих, але згадані троє козаків з Кременчуцької сотні, «признаючи себе быть козацкими с̄нами, что и олци їх козацко служивали, не похотѣвши на ленѣи работать между посполством», і тому пішли працювати поміж козаками. Олексія Мельниченка із Омельницької сотні відпустили через хворобу, замінивши його іншим робітником³⁹ (див. *Документ № 2*). Звертає на себе увагу відбиток восьмикутної печатки миргородського полковника Павла Апостола. На ній зображено родинний герб Апостолів — «Юнчик»: двічі перекреслена стріла із роздвоєним кінцем вістря вгору, над щитом — коронований шолом, із якого виходить озброєна мечем рука, а по краях аббревіатура —

³⁶ Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / Упоряд. П.М. Сас, В.О. Щербак. — К., 1994. — С. 638.

³⁷ Матеріали для отечественной истории / Изд. М. Судиенко. — К., 1853. — Т. I. — С. 98, 113, 118.

³⁸ Там же. — С. 129.

³⁹ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 4301: Лист миргородського полковника Павла Апостола до гетьмана Данила Апостола з донесенням про неможливість направити трьох козаків Кременчуцької сотні та одного із Омельницької сотні Миргородського полку на спорудження Української лінії 17 грудня 1731 р. — Арк. 1–3 зв. (оригінал).

«Є І П В В З П М П А» («Єя Імператорского Пресветлого Величества Воиска Запорожского Полковник Миргородский Павел Апостол»)⁴⁰.

Упродовж багатьох десятиліть під опікою династії миргородських полковників — діда, батька і сина Павла, Данила і Павла Апостолів перебував Сорочинський Свято-Михайлівський чоловічий монастир. 1670 р. обитель заснував Павло Апостол. З часом Сорочинці стали другою, улюбленою, резиденцією його сина та внука і фактично головним полковним центром Миргородського полку. В Покровській церкві сусіднього з монастирем с. Портянки Сорочинської сотні, яке належало миргородському полковникові, довший час зберігався його подарунок церковного начиння — срібний дискос із написом «1731 года априля 1 числа надан келех с дискосом, звездою и ложицею в село Портянки от полковника миргородского Павла Даниловича Апостола Гетманьча»⁴¹. 9 червня 1734 р. миргородський полковник листовно звертався до князя О.І. Шаховського із тривожним повідомленням про випадки, коли греки і болгари під різним претекстом вивозять українців (у документі «малороссіянь») до Туреччини⁴². 1735 р. справно рапортував до Генеральної військової канцелярії про стан спорядження старшин і козаків, відпроваджених на Українську лінію⁴³.

У приватному житті Павло Апостол був одружений двічі: першою його дружиною з 1717 р. була Ганна Херасківна (1699–1732), знатного молдовського походження⁴⁴ (з її сестрою був одружений генерал, граф Фома Кантакузин), але вона померла 14 березня 1732 р.⁴⁵ У січні наступного 1733 р. у

⁴⁰ Про старшинські печатки полковників див. також: *Ситий І.* Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI–XVIII століть. — К., 2017. — С. 317–319, 563–571, 581–586. Печатка Д. Апостола на червоному воску під паперовою кустодією в листі від 8 листопада 1711 р. // НБУВ. ІР. — Ф. 61: О.Ф. Кістяківський. — № 1072. — Арк. 1 зв.; *Однороженко О.* Печатка Данила Апостола // Знак. — 1998. — Ч. 17. — С. 3. Добре збережена печатка на червоному сургучі міститься наприкінці листа миргородського полковника Д. Апостола до президента Комерц-колегії П.А. Толстого від 23 липня 1722 р. // АВПРИ. — Ф.124. — Оп. 124/2. — 1722 г. — Д. 3. — Л. 2.

⁴¹ *Розсоха Л.* Сорочинський Святомихайлівський монастир: історико-краєзн. розвідка. — Миргород, 2008. — С. 7–8.

⁴² Российская государственная библиотека. Научно-исследовательский отдел рукописей. — Ф. 159: Коллекция Н.А. Маркевича. — № 650. — Л. 1.

⁴³ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 5096. — Арк. 5.

⁴⁴ *Оглоблин О.* Гетьман Іван Мазепа та його доба. — 3-є вид., доповн. і випр. — Нью-Йорк–Київ–Львів–Острого–Торонто, 2003. — С. 236.

⁴⁵ Die Europäische Fama, welche den gegenwärtigen Stand der vornehmsten Höfe entdecket. — Leipzig, 1728. — Т. 315. — S. 228; *Weber F.Ch.* Des veränderten Ruslands Dritter Theil, die Regierung der Kayserin Catharina und des Kaysers Petri Secundi, und sonst alle vorgefallenen Merkwürdigkeiten in sich haltend. — Hannover, 1740. — S. 148; *Енгель Й.-Х.* Історія України та українських козаків / Пер. з нім. — Харків, 2014. — С. 420; *Крупницький Б.* Гетьман Данило Апостол і його доба (1727–1734). — Авсбург, 1948. — С. 5; *Його ж.* Гетьман Данило Апостол і його доба / передм. та комент. В.М. Горобця. — К., 2004. — С. 18; *Омельченко В.Д.* Пояснення до фотографій гетьманських речей

Смоленську миргородський полковник одружився вдруге із «смолянкою» — донькою смоленського стольника Миколи Енгельгардта Феодорою⁴⁶. Відомо, що два його старші брати Іван і Петро Апостоли, власне, були пошлюблені з представницями саме смоленської шляхти з відомих родин Корсаків і Храповицьких⁴⁷. Натомість «секретнейший» указ Анни Іоанівни російському міністру при гетьмані в Лівобережній Україні князю Олексію Івановичу Шаховському від 31 січня 1734 р. стосувався вимоги, аби віднадити українців від престижного і вигідного сватання та родичання зі «смолянками». Водночас указ мав на меті «побуждать их искусным образом приводит в свойство с великороссийскими и сие содержать секретно»⁴⁸. Смоленська шляхта була здебільшого білоруського походження, поляками чи з інших іноземців. Разом з дружинами як весільне віно чоловіки отримували селян-кріпаків.

Миргородський полковник Павло Апостол загинув у Кримському поході під командуванням російського генерал-фельдмаршала, гессенського німця графа Бургарда-Крістофа фон Мініха в час російсько-турецької війни 1735–1739 рр. В «Короткому описі Малоросії» відзначено, що «въ семь походѣ полковники миргородский Павелъ Апостоль и переяславський Василь Томара отъ неприятеля побитий»⁴⁹. У липні 1736 р. під час одного із боїв з турками при взятті м. Гезлева (Козлова, нині м. Євпаторія) у складі конвою російського генерал-майора шотландського походження, командира Олонцького драгунського полку Георгія (Юрія) Федоровича Леслі (Лессія) П. Апостол зазнав тяжкого артилерійського поранення в ногу турецькою картеччю⁵⁰. За свідченням очевидця, «была баталія подъ горами, надъ рѣчкою, подъ городомъ, гдѣ побито зъ гармать нечаянно (?) мирг. полк. Апостоль». Від цієї рани через кілька днів, за деякими даними, 20 липня

(добутих зі склепу Д. Апостола 15 травня 1922 р.). Додаток: Епітафії Анни Херасковни // НБУВ. ІР. — Ф. 278: С.А. Таранушенко. — № 985. — Арк. [1–2]; опубл.: *Розсоха Л.* До історії роду гетьмана Данила Апостола // Гетьман Данило Апостол, його роль і місце в історії країни / Матеріали наук. читань (Полтава — Великі Сорочинці, 4 лютого 2005 року). — Полтава, 2005. — С. 63.

⁴⁶ Дневные записки Якова Марковича. — М., 1859. — Ч. I. — С. 401–402.

⁴⁷ *Лазаревский А.* Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества XVII–XVIII вв. Апостолы // Русский архив. — 1875. — № 1. — С. 94–95; *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. — К., 1908. — Т. I: А–Д. — С. 7–8.

⁴⁸ Российский государственный исторический архив. — Ф. 1329: Именные указы и «высочайшие» повеления Сенату (коллекция). — Оп. 1. — Д. 68. — Л. 41–41 зв.

⁴⁹ Короткий опис Малоросії (1340–1776) / Підгот. до друку, вступ. ст. А. Бовгирі. — К., 2012. — С. 121.

⁵⁰ ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 5104. — Арк. 15; *Репан О.* Іржа на лезі. Лівобережне козацтво і російсько-турецька війна 1735–1739 років. — К., 2009. — С. 102.

1736 р., він помер⁵¹. Автор Сулимівської хронічки, імовірно, Семен Сулима, натомість занотував: «1736. Полковник миргородський не дійшов Козлова, в Атані, червня 5, гарматою поранений, від того червня 14 і помер. — Полковник переяславський Томара там-таки в Криму під рікою Алтою порубаний татарами»⁵². У Чернігівському літописі під 1736 р. також зазначено, що «у тому поході полковника Миргородського Павла Апостола, сина гетьманського, поранено в ногу, від якої рани й помер. І Василя Томару, полковництвом переяславським правлячого, вбито»⁵³.

Павла Апостола з почестями, гідними полковника, поховали у крипті родинної церкви Преображення Господнього у Сорочинцях поряд з батьком і першою дружиною⁵⁴. Наступного року тут було поховано колишнього військового шефа гетьманіча — генерал-майора Г.Ф. Леслі⁵⁵. Він загинув у нерівному бою 11 лютого 1737 р. під час оборони Української лінії біля Переволочни, перекриваючи загонам татарської кінноти шлях на землі Полтавського та Миргородського полків. Тоді ж у кримський полон потрапив його син Георгій (Єгор).

На руці покійного гетьманіча був золотий перстень, що мав усередині напис: «Павел Апостол полковник Миргородский 1731 апр. 1»⁵⁶. Перстень був мистецьки зроблений у вигляді двох жіночих рук, вкритих емаллю, що підтримували щиток із чотирма діамантами. Вночі 23 липня 1922 р., разом із іншими коштовностями зі склепу Апостолів, перстень гетьманіча зник з експозиції Миргородського повітового музею⁵⁷.

У пределлі намісного ряду розкішного центрального іконостасу Свято-Преображенської церкви — герб і монограма миргородського полковника Павла Апостола⁵⁸. Його наступником на полковницькому миргородському уряді став грек за походженням Василь Капніст (1737–1751).

⁵¹ *Лазаревский А.* Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества XVII–XVIII вв. Апостолы. — С. 95.

⁵² *Л[азаревский]. А.* Летописные заметки (1651–1749 г.) // Киевская старина. — 1883. — Т. V. — № 3. — С. 681; переклад: *Анонім.* Сулимівська хронічка (1651–1749) // Короткі українські регіональні літописи / Упоряд. В. Шевчук. — К., 2016. — С. 309. Незважаючи на різночитання в даті смерті, Павло Апостол був поранений у бою не на Атані (можливо, це р. Алта), а саме під Гезлевым.

⁵³ Чернігівський літопис. Неопубліковані сторінки / публ. О. Апанович // Україна. Наука і культура: Щорічник. — К., 1989. — Вип. 23. — С. 223.

⁵⁴ *Ксензенко А.* Гетманская усыпальница // Киевская старина. — 1887. — Т. XVII. — № 2. — С. 355–356.

⁵⁵ *Эварницкий Д.И.* Преображенская церковь в м. Больших Сорочинцах. — С. 670, 675.

⁵⁶ *Омельченко В.Д.* Пояснення до фотографій гетьманських речей (добутих зі склепу Д. Апостола 15 травня 1922 р.) // НБУВ. ІР. — Ф. 278. — № 985. — Арк. [1 зв.].

⁵⁷ *Сегеда С.* Гетьманські могили. — К., 2010. — С. 335.

⁵⁸ *Сидор О.* Іконостас у Великих Сорочинцях // Народне мистецтво. — 2010. — № 1–2 (49–50). — Ч. II. — С. 47.

У полковницькій соціо-службовій корпорації Апостоли як впливові «люди влади» займали по праву чільне місце. Приклад миргородського, як і лубенського, полковництва братів Апостолів за гетьманування їхнього батька Данила Апостола та й у наступні періоди проявляє характерне поширення у вищих ешелонах влади Гетьманату практики непотизму. Як різновид фаворитизму, вона передбачала службове покровительство передусім родичам і своїм людям у здобутті посад незалежно від їхніх професійних здібностей. Визначальним аргументом для службового призначення ставала належність до впливового і розгалуженого родинного клану. Як вище зазначалося, Павло Апостол уже на третій день після обрання батька гетьманом обійняв вакантний полковницький уряд без жодних виборів, ігноруючи символічне право вільної елекції козацької старшини. Його брат, Петро Апостол, роком пізніше здобув пернач лубенського полковника практично дистанційно.

Таким чином, кадрова політика Гетьманату мала явний олігархічний відтінок і зводилася до практики адресного призначення найближчих родичів на ключові посади вищої та нижчої старшини. Це підривало основи виборності у Війську Запорозькому та загалом шкодило демократичним традиціям української автономії під постійним централізаторським пресом та у доволі напруженому силовому полі новопосталої Російської імперії. Разом з тим Апостоли володіли багатим і безцінним управлінсько-регіментарським досвідом, який родинними каналами по спадковості, з покоління в покоління передавався від батька до сина. Незважаючи на політичне пристосуванство і подвійну лояльність, Апостоли, як династичний проект, все ж зуміли за своєї тривалої у часі полковницько-гетьманської каденції здійснити чимало добра для близької та милої серцю козацької Отчизни, залишивши помітний слід в історії Гетьманату.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1730, 15 липня. Сорочинці. — Універсал миргородського полковника Павла Апостола про надання богацькому сотникові Андрію Стефановичу права на побудову млина на р. Пслі

[1] Ея Императорского величества Воиска Запорожского
Полковникъ Миргородский Павелъ Апостоль

Сего 1730 годѣ июля 15 дня Пнѣ Андрей Стефановичъ полжу нашего Миргородского сотникъ Богацкий объявил намъ о писмѣ емѣ от мелниковъ оца Григория Евстафиевича викариа С[вя]тѣПречи[стѣнс]кого Богацкого, Ивана Коханѣнка, и протчих мелниковъ по доброволном своемъ согласию

данное, которимъ ему позволили на новозабитой греблѣ на рецѣ Пслѣ те ж своими млинами коло едно мѹчное ѹстроити; и млинѣ вѣчными часи спокойне наслѣдственнѣ владѣти; которое писмо конфѣрмацией въ отсуствии Нѣшомъ на Москвѣ, отправленный полковимъ нашимъ миргородскимъ, за подписомъ рѹки правящих, полковой нашей старшины и сотенной на той часъ згодившиеса, подтвержденно *есть*, от насъ для лѹтшой важности просил насъ Пѣнѣ сотникъ Богацкий на тое нашего ѹнѣверсалѹ; которого ми прошение; кто то ж мелниковъ з добровольного согласиа писмо емѹ данное, и подтверждение сѹдѹ нашего полкового заслушает прибавши, симъ нашимъ ѹнѣверсаломъ конфѣрмѹемъ, даби емѹ на той греблѣ новозабитой коло мѹчное одно ѹстроить, и онимъ самомѹ емѹ Пѣнѣ сотникѹ Богацкомѹ и наслѣдствиа его в потомние часи владѣть спокойно, без жадного ни от кого неѹзнаа чи препатствиа, на что во ѹвѣрение за подписомъ рѹки нашей велѣлисмо ствердит печатю в Сорочинцах рокѹ и дня више писанного.

Звишменнований Полковникъ Миргородскій рѹкою власною
мѣсто
печати

С подлинной свидетелствовал монахъ [підпис]

ЦДІАК України. — Ф. 102. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1. Рукопис, копія.

№ 2

1731, 17 грудня. Сорочинці. — Лист миргородського полковника Павла Апостола до гетьмана Данила Апостола з донесенням про неможливість направити трьох козаків Кременчуцької сотні та одного із Омельницької сотні Миргородського полку на спорудження Української лінії

[1] Дѣло
полковника мыргородского Павла Апостола з представлением,
что по вѣдомости значкового товарища Василя Устименка
з Кременчуцкой сотнѣ троих, а з Омелницкой сотни одного человека
недослано на линѣйную работѹ

1732 годѹ генваря “6”

[2] н под. генвара 6. 1732 году
Исневелможній Мцѣ Пѣнѣ Гетманъ и кавалеръ
мнѣ всемлстивѣйшій шче и добродѣю

Прошедшихъ мсцей по шездѣ моемъ в Глуховѣ всеповажній вѣшей
Исневелможности листъ на імя мое писанній в полковое миргородского

правленія полученъ, в которомъ изображаетъ, что по впуску з линѣйной работи двох виправъ козаковъ числомъ 7245. Полковникъ кїевскій Пнѣ Антоній Танскій репортовалъ вѣшу Йсневелможность, что такъ з протчиіхъ полковъ, такъ из моего полку Ѹказное посполитихъ число, несполна виправлено на ленѣйную роботу, а іменю з полку моего будто не вислано шестидесять єдного члвѣка; того ради з такихъ бы полку сего городовъ, сель, деревень, и з чїихъ маєтностей сколко посполитихъ людей на поманутую роботу не вислано, прислать в войсковую Енералную канцелларїю виденїе, за рукою моею и старшини полковой; по которомъ вѣшей Йсневелможности листовномъ предложєенїю, абы о томъ вбстоятельно в канцеллярїи справитъ было по чему. Посиланъ Ѹказъ к Василю Ѹстимєнжу значковому товаришу (которїй по Ѹказу вѣшом рейментарскомъ, а по опредѣленїю правленїа полкового, над тисячносотнимъ числомъ посполтсва мѣль команду) дабы з такой сотнѣ сколко посполитихъ людей до полного числа не вислано, подалъ виденїе, которое онъ давши показаль, что з Кременчуцкой сотнѣ 3 члвѣка, а з Шмелницкой 1: не било, почему писано к тимъ сотникамъ, дабы они такихъ ради причинъ тїе люде не вислани репортовали. А по присланю вт нихъ репортовъ авились такъ, з Кременчуцкой сотнѣ по розписанїю полковомъ висланно полное число, з которого три члвѣка, а іменно Гаврило Безклинскїй, Іванъ Линниковъ да Ігнатъ Горобчєнжо признаючи

[2 зв.] себе бытъ козацкими снѣми, что и олци іхъ козацко служивали, не похотѣвши на ленѣи работать между посполством, втїшли межъ козаки, и тамъ работали. З Шмелницкой теж полное число втправлено, но в пути єденъ члвѣкъ, іменно Алєѣѣй Мєлниченко за приключившуюся ему болѣзнь опущєнъ, а на его мѣсто старшина вислать пропомнѣла. Тєди (кромѣ одного члвѣка) по Ѹказу 1100 члвѣкъ на ленѣйную роботу з посполства з полку моего было виправлено сполна, вѣшей Йсневелможности доношѣ.

Вѣшей Йсневелможности мнѣ всемлстївѣйшого
вѣца и добродѣя всего добра щирози чливий
синь и низайший слуга

Єта Імператорского влѣтства войска Запорожского

Полковникъ Миргородскїй Павель Апостоль

З Сорочинєц Декабря 17 д[ня]

1731 рокѣ

[3 зв.] *печатка миргородського полковника Павла Апостола
(з червоно-брунатного воску)*

З Гадача Ѹчрежденною почтою, отсилат в Глуховъ
безъ найменшого Ѹмедненїа, пилно.

адреса на зворотї:

Єта Імператорского влѣтства войска Запорожского
вбоихъ сторонъ Днєпра

ГетманѸ и ордина Алеѣандра Невско҃го
КавалерѸ, ИисневѣлможномѸ Его
млѣсти ПнѸ ДаниилѸ АпостолѸ,
мнѣ млстивѣйшомѸ ѿтцѸ и добродѣви
вручити

*відбиток печатки миргородського полковника Павла Апостола
(папір, сургуч, тиснення)*

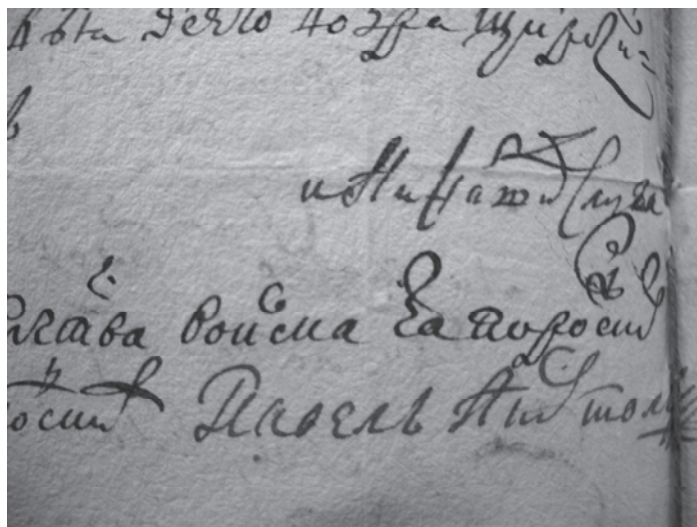
ЦДІАК України. — Ф. 51. — Оп. 3. — Спр. 4301. — Арк. 1–3 зв. Рукопис, оригінал.

Спасо-Преображенський собор
1732–1734 рр. с. Великі Сорочинці
Миргородського р-ну Полтавської обл.
Світлина В. Пришляка. 2011 р.

Зображення герба і монограми
миргородського полковника
Павла Апостола у пределлі
намісного ряду центрального
іконостасу Свято-
Преображенської церкви.
Світлина Пришляка. 2011 р.

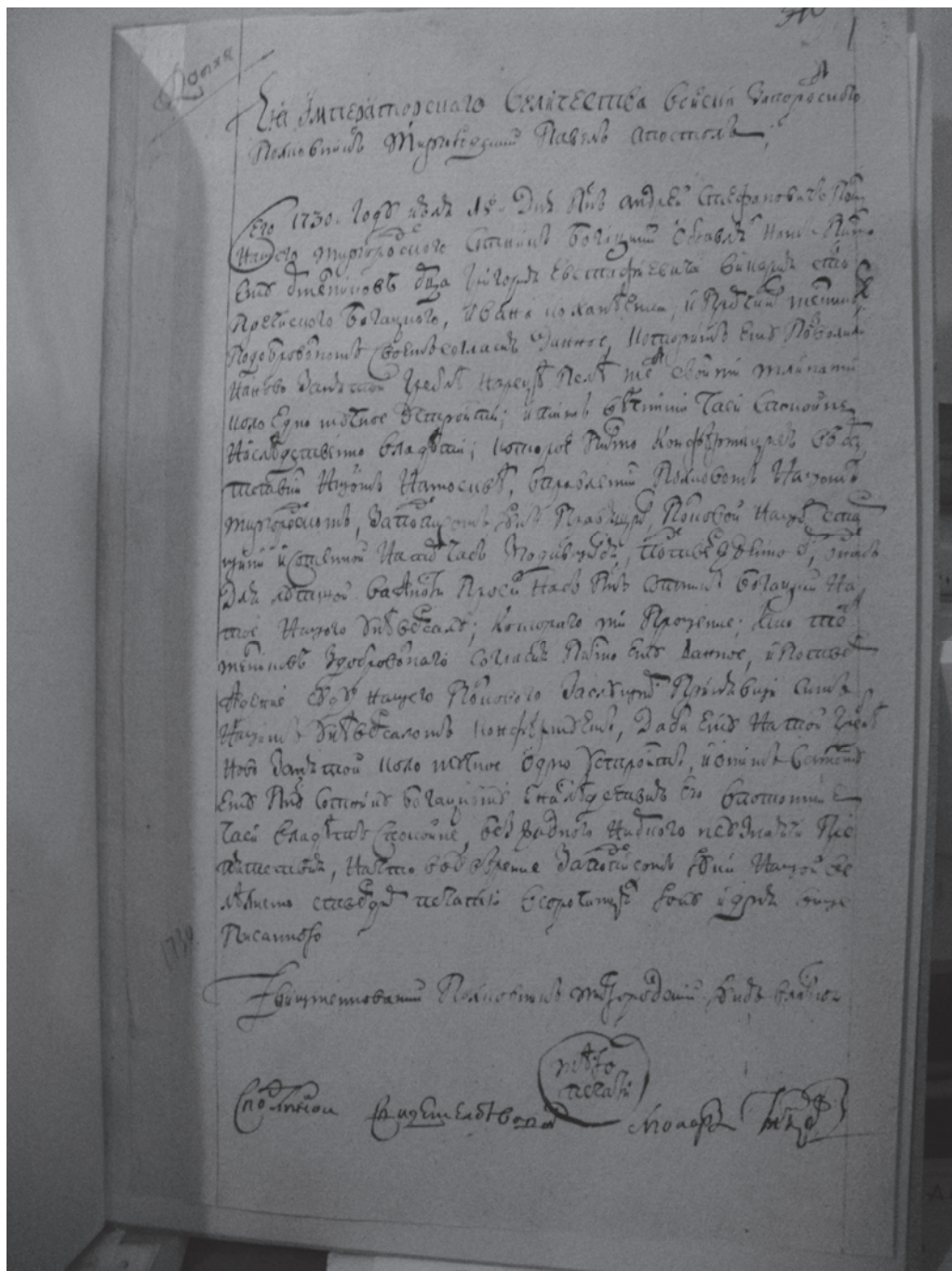

Підпис рукою миргородського полковника Павла Апостола у листі до гетьмана // ЦДІАК України. — Ф. 51: Генеральна військова канцелярія. — Оп. 3. — Спр. 4301. — Арк. 3.

Відбиток печатки миргородського полковника Павла Апостола (папір, сургуч, тиснення) наприкінці його листа до батька — гетьмана Данила Апостола з донесенням про неможливість направити трьох козаків Кременчуцької сотні та одного із Омельницької сотні Миргородського полку на спорудження Української лінії 17 грудня 1731 р. до гетьмана // ЦДІАК України. — Ф. 51: Генеральна військова канцелярія. — Оп. 3. — Спр. 4301. — Арк. 3 зв. Рукопис, оригінал.

Універсал миргородського полковника Павла Апостола богацькому сотникові А. Стефановичу про надання йому права на побудову млина на р. Пселі // ЦДІАК України. — Ф. 102: Миргородська полкова канцелярія. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1. Рукопис, копія.

